

Praznovszky Mihály

A tizenhatodik szín

Nekem ma itt két kiállítást kell megnyitnom, de én egy harmadikról fogok beszélni. Az első kettőről nincs sokat szólanom. *Balogh Károly* akvarelljeit nem először láthatjuk már. Tudjuk jól, milyen fontos alkotások ezek. Szólnak egy sokoldalú tehetség megnyilvánulásáról, amelynek alapjait ott találjuk *Madáchnál* is. A rajzolgató, festegető *Madáchnál*. Aki olyan nevelést kapott ifjúkorában, amelyben az általános műveltség, a társaságbeli érintkezés, az önfelépítés eszközei között a művészetekkel való ismeretséget is meghatározónak tartották: ismerni a zenét, a színházat, a tudományt, követni a sajtóból, a friss könyvekből Európa változó eseményeit. Nemcsak az anya kívánsága volt ez, de a magyar nemesség, az arisztokrácia felvilágosult - sőt ekkor már nemzeti liberalizmustól is meghatározott - rétegének igénye: ismerd meg önmagad és a világot, hogy még többet tehess nemzedet javára.

Balogh Károly is ezt a mentalitást kapja a szülőháztól. Ezért és így lesz sokoldalú tehetség. Ezért nevelik őt széleslátókörűnek. Ezért tud jól fogalmazni, ezért tudja a históriát megörökíteni, ezért tudja a tájat, környezetét ecsettel megjeleníteni. Képein egyszerre dokumentatív és szenzibilis, nyitott és átalakító. Életművének ez a része önmagában is megállja a helyét, de mindenképpen egy szuverén tehetség megnyilvánulásának lehetséges útjairól tanúskodik.

A másik kiállítás itt, körülöttünk, ugyancsak ismerős. Ha nem is így, ebben a látvány-rendeztettségben, de gondolatiságában és történetiségében. Magyar művészek *Madáchlátomásai*. Nem volt s nem is lesz művész a hazában, akit eredendő érzékenysége révén ne érintett volna meg a *Tragédia*. Akiket nem, nos ők viszont nem művészek - hallatszódják ez bármely kategórikusan, s így igaztalanul. *Than Mór* már 1862-ben - jól hallják: 1862-ben - megfestette hatalmas méretű, több négyzetméteres vásznán az első *Tragédia*-kompozíciót.

Övé az elsőnek járó diadal.

És micsoda sor kanyarog utána! Mintha a magyar művészettörténet elevenedne meg általuk. *Zichy Mihály* klasszikus rajzaitól a századforduló megkavarodott világú másodrangúin át a jelen század modernjeiig, az avangard hazai úttörőiig, a jó mesteremberektől a zseniig, a modern magyar művészet különböző izmusaival megfertőzött-megfertőztetett alakjaiig és az ezeket a sémákat sem el nem fogadó, vagy még időben eldobó alkotókig.

Külön ajánlom figyelmükbe a nógrádiak kompozícióit. Lehet, hogy nem ők a legjobbak ebben a Madách-művészettörténetben, de mindenképpen a leghitelesebbek. Számomra *Czinke Ferenc* 1964-es Madách-feje a legantentikusabb, *Lóránt János* bábjátékosa a legkifejezőbb, *Réti Zoltán* lágy akvarellje a legszívenütöbb.

Ennyi. Nincs több mondanivalóm. Nézzék meg, találkozzanak újra a képekkel, hallgasanak meg szaktárlatvezetést.

Ám van itt egy harmadik Madách-tárlat is, amelyről szólni kívánok, s amely értelmezi ezt a kettőt. Valójában nem is látható a teremben, hanem körülöttünk a világban. A kiállítás címe: *A megcsonkított Madách, avagy a szétfürészelt szellem.*

Ez az igazi kiállítás most Magyarországon! Ez az igazi látélet Hunyadnak méltó népéről! Nagyszerű! Csak rendezzünk sok Madách kiállítást és ünnepet.

Megéri.

Mi, itt, százan, meghatódva, remekül érezzük magunkat. Közben lehet, hogy éppen fűrészeli a Bolyai Gimnázium előtt *Varga Imre* szobrának a fejét. *József Attiláé*t már levágták. *Balassié*t ellopták, *Radnótié*t már bizonyára beolvasztották. Vagy előkerült már a *Szabó Lőrinc* portré Balassagyarmaton? Ugye milyen szép tárlat ez, a harmadik? S ezt meg sem kell nyitnom, működik ez magától.

Mintha most íródna a *Tragédia* 16. színe. Tényleg, az vajon miről szólna s hol játszódna? Lucifer képtelen kitalálni ilyen próbatételt. Madách fantáziája sem érne fel idáig. Mondjuk játszódhatna az arab világban, Algériában, egy lemészárolt faluban, asszony és gyermek holttestek között. Esetleg Kínában, ahol magyarországnyi területet árasztanak-pusztítanak el a szent eszme jegyében. Esetleg USA-ban, ahol a neoprivitívizmus életformává vált, és persze, nekünk követendő társadalmi modellé. Esetleg egy számítógépes központban, miszter *Gates* birodalmában, egy „Miszter Internet” által vezényelt birodalomban, amelyhez képes *Orwell* utópiája leányregények könnyes álma. *Nostradamus*, *Orwell*, *Fukujama* - amatőrök! Ám az a fickó, az ige, az a fűrész, a Margitszigeten, az a profi! Ő tudja, milyen lesz a XVI. szín.

Nincs többé utópia! A XXI. század karnyújtásnyira van tőlünk, s ha az emberiség legszörnyűbb századának tartjuk a XX.-at, mit remélünk a három év múlva elénk lépőtől? A huszadik században azért voltak gondolkodóink és volt művészetünk. Most viszont egyre inkább csak technikánk és politikánk van. Mindent viszünk magunkkal, s még csak azzal sem áltathatjuk egymást, hogy bezzeg Madách korában ez nem így volt. Nem Madách írta-e a *Tragédia* keletkezéséről: írtam egy költeményt, meséltem róla másoknak, de - teszi hozzá - „olvasni nem akarta senki”. Már akkor sem! Ugyan miért, minek? Könyvet, kéziratot, filozófiát, fantáziát - amikor a világ oly annyira praktikus körülöttem?

Most meg aztán ki akarja olvasni? Mi százan, akik itt vagyunk. De mi vagyunk ott mindenhol, és számunk az idő haladtával nemhogy nő, de fogyatkozik. Van, aki kihal, van aki szegyenkezik, van aki megunja a reménytelenséget. Mert kétes rang lett a tudás és a szellem, és - mondja tovább Madách:

*nyervágy, haszonlesés,
Ólálkodik köztük, s önzéstelen
Emelkedettség nincsen már sehol.*

Figyeljék meg, Madáchnál hányszor tér vissza ez a gondolat, mint valóságos rögeszme: mit ér a tudomány, a művészet, az erkölcs, az érték, a teremtett emberi érték. Kepler maga

veti tűzbe főliánsait, s a haszontalan elmélet helyett ugyan a tapasztalást ajánlja a tanítványnak, akiről tudja, hogy buta és elméje tompa. A londoni színben a nyegle, a bábjátékos, a hegedős mind-mind szégyelli, amit csinál, áruba bocsájítja művészetét, tudását, mert minél jobban silányabb, annál inkább kelendő.

A falanszterben nem a lomtárba kerül-e minden, ami jszép, gyönyörű, s marad minden, ami hasznos, s a tudomány árulása és árultatása szerint előttünk lesz a klónozott Évából az emberiség génbankja, mert bizonyára ez készül a lombikban. A praktikizmus kizárólagossága, az információ mindenhatósága, az értékek egyoldalúsága, a vagyon istenülése - ez a mi XVI. színünk. Ezt nem Madách írta, mi csak tovább játszuk a jelenetet, ahol ő abbahagyta az írást a londoni után, a falanszter után. Pedig azt hittük, a technika fejlődése, a szabad információ áramlás révén a társadalom és mi is megváltozunk. Csak úgy, önmagunktól. Hogy nő „az emberek felelősségadata, s nő a társadalmi szolidaritás”. Persze, mindennek a fordítottja lett az igaz.

A társadalom által ellenőrizhetetlen szabadverseny egészen biztos, hogy az elnyomorodáshoz vezet. A szellem devalválásához. Buta néppel nem lehet országot és jövőt építeni. Ezt mindig mondjuk, s mindig elfelejtjük. S mindig kezdjük előlről. Nem tudunk átlépni azon a konfliktuson, amin Madách sem a londoni és a falanszterbeli színek gondolatiságával: rend nélkül nincs szabadság, szabadság nélkül nincs rend. Képtelenek vagyunk ezt feloldani, s bár Madách ajánlása, Ádámnak a megoldása nem oly tetszetős, de úgy látszik, még mi sem találtunk jobbat.

Mindennek tetejében most van a magyar kultúra napja. Az ember egyszerűen szégyelli magát. A kultúra már nem kevesek *kiváltsága*, hanem kevesek *menedéke* lett. De milyen gyenge menedék! Elég egy bankhisztéria s maga alá temeti. Elég egy jól kitalált tőzsdemanőver és széttroncsolja.

Pedig most Petőfiről is szólunk - akihez elsőként Arany hasonlította Madáchot, s Kölcseyről is beszélünk, hiszen *Himnuszának* is születésnapja van. Ők hárman, ez a három szellem, ez a három magyar érték éppen 175 évesek ezekben a napokban. Úgy látszik, ők hárman együttesen is kevesek. Kevés a *Himnusz*, kevés a *Nemzeti dal*, kevés a tizetöt szín.

Pedig olykor mintha maga Madách is reménykedne. „Az eszmék erősbek a rossz anyagnál” - mondja, majd később így bátorít:

„*Rettegsz a költészetért ma,
Holnap a tudás miatt...
Majd az élet korlátozza önmagát...*”

Furcsa egy kiállítás ez a XX. század végi Európában. Mert miként a *Tragédia* sem Magyarországon játszódik, úgy ez a keserű bemutató sem a magyar földön látható. Csak hát ez az én időm, az én korom, az én hazám, az én kultúráim. Védem, mert akarom, és szólok érte, és vigyázom. Ezzel a két valóságos kiállítással is itt ebben az épületben, betonba zárva. Pedig hát, „pajtás, úgy fest, alulmaradtál a Tétel és a Törvény szerint.” - mondja a Madách-hívő Karinthy és verse végén csak hozzá teszi:

...*Jól van így is.
Megnyugszom. Ámen. Úgy legyen.
Inkább egyenek meg a férgek
Minthogy a férget megegyem.*

De talán azért itt még nem tartunk!

Elhangzott Salgótarjánban, a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban, a Magyar Kultúra Napja alkalmából.

Buday György: Lucifer (1935.)